

به نام خداوند بخشنده و مهربان

بنیاد خواب و خوابگزاری در

شاهنامه

(با رویکرد روان‌شناختی رؤیا)

نویسنده: مریم آذری

انتشارات تیرگان

سرشناسه: آفری، مریم

عنوان و نام پدیدآور: بنیاد خواب و خوابگزاری در شاهنامه (با رویکرد روان شناختی رویا)

مشخصات نشر: تهران: تیرگان، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۳۱۲ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۲۴-۱۳۳-۶

وضعیت فهرست نویسی: فیبای مختصر

شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۷۹۷۴۷

انتشارات تیرگان

تهران، صندوق پستی: ۱۷۱۸۵-۱۱۴، تلفن: ۸۸۸۱۳-۵۹ و ۹۱۲۶۱۱۵۱۲

Email: tati_pub@yahoo.com/ www.tirganpub.ir

بنیاد خواب و خوابگزاری در شاهنامه

(با رویکرد روان شناختی رویا)

مؤلف: مریم آفری

طراح جلد: مریم میرحسینی مطلق

لیتوگرافی: صدف • چاپخانه مهارت • صحافی: مهرگان

نوبت چاپ نخست: ۱۳۹۴ • شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۲۰۰۰ تومان • شماره نشر: ۳۴۴

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۲۴-۱۳۳-۶

© حق چاپ: ۱۳۹۴، انتشارات تیرگان

فهرست

۸	مقدمه
۱۳	فصل اول: خواب و خوابگزاری
۱-۱-۱	نگاهی به پدیده ی رؤیا و رؤیاگزاری و اهمیت آن در میان اقوام و ملل
۱۴	
۱-۱-۱-۱	در میان هندیان و چینیان
۱۶	
۱-۱-۲	در عهد عتیق و جدید و خاور نزدیک باستان
۱۷	
۱-۱-۳	در بین النهرین ، آسیای صغیر و یونان
۱۸	
۱-۱-۴	در عصر خلفای اسلامی
۲۰	
۱-۱-۵	در میان ایرانیان
۲۱	
۱-۲	اهمیت رؤیا و تعبیر آن از دیدگاه روان شناسی
۲۵	
۲۹	فصل دوم: رؤیا و روان ناهشیار
۱-۲-۱	بررسی ساختار شخصیت از دیدگاه روانکاوان
۳۰	
۱-۲-۲	هشیاری و ناهشیاری (خودآگاهی و ناخودآگاهی)
۳۴	
۱-۲-۲-۱	ارتباط ناهشیاری با رؤیا
۳۷	
۱-۲-۳	ناهشیاری جمعی و رؤیاهای شاهنامه
۴۳	
۱-۳-۲-۱	ناهشیاری در پیوند با اسطوره های شاهنامه
۴۳	
۱-۳-۲-۲	ناهشیاری در پیوند با رؤیاهای شاهنامه
۴۹	
۵۵	فصل سوم: تحلیل رؤیاهای شاهنامه
۱-۳-۱	خواب ضحاک
۵۸	
۱-۳-۱-۱	تعبیر خواب ضحاک بر اساس شاهنامه
۶۵	

- ۳-۱-۲- تعبیر خواب ضحاک بر اساس خواب‌گزاری های قدیم..... ۷۴
- ۳-۱-۳- تعبیر خواب ضحاک بر اساس خواب‌گزاری های جدید..... ۷۹
- ۳-۱-۴- تحلیل روانکاوانه‌ی خواب ضحاک..... ۸۱
- ۲-۳- خواب سام..... ۸۷
- ۳-۲-۱- تعبیر خواب سام بر اساس شاهنامه..... ۸۹
- ۳-۲-۲- تعبیر خواب سام بر اساس خواب‌گزاری های قدیم..... ۹۲
- ۳-۲-۳- تعبیر خواب سام بر اساس خواب‌گزاری های جدید..... ۹۸
- ۳-۲-۴- تحلیل روانکاوانه‌ی خواب سام..... ۱۰۳
- ۳-۳- خواب کیقباد..... ۱۰۵
- ۳-۳-۱- تعبیر خواب کیقباد بر اساس شاهنامه..... ۱۰۷
- ۳-۳-۲- تعبیر خواب کیقباد بر اساس خواب‌گزاری های قدیم..... ۱۰۸
- ۳-۳-۳- تعبیر خواب کیقباد بر اساس خواب‌گزاری های جدید..... ۱۱۱
- ۳-۳-۴- تحلیل روانکاوانه‌ی خواب کیقباد..... ۱۱۳
- ۳-۴- خواب افراسیاب..... ۱۱۵
- ۳-۴-۱- تعبیر خواب افراسیاب بر اساس شاهنامه..... ۱۱۸
- ۳-۴-۲- تعبیر خواب افراسیاب بر اساس خواب‌گزاری های قدیم..... ۱۲۰
- ۳-۴-۳- تعبیر خواب افراسیاب بر اساس خواب‌گزاری های جدید..... ۱۲۸
- ۳-۴-۴- تحلیل روانکاوانه‌ی خواب افراسیاب..... ۱۳۴
- ۳-۵- خواب سیاوش..... ۱۳۸
- ۳-۵-۱- تعبیر خواب سیاوش بر اساس شاهنامه..... ۱۴۲
- ۳-۵-۲- تعبیر خواب سیاوش بر اساس خواب‌گزاری های قدیم..... ۱۴۴
- ۳-۵-۳- تعبیر خواب سیاوش بر اساس خواب‌گزاری های جدید..... ۱۵۲

- ۳-۵-۴- تحلیل روانکاوانه خواب سیاوش ۱۵۸
- ۳-۶- خواب پیران و یسه ۱۶۲
- ۳-۶-۱- تعبیر خواب پیران بر اساس شاهنامه ۱۶۳
- ۳-۶-۲- تعبیر خواب پیران بر اساس خوابگزاری های قدیم ۱۶۴
- ۳-۶-۳- تعبیر خواب پیران بر اساس خوابگزاری های جدید ۱۶۷
- ۳-۶-۴- تحلیل روانکاوانه ی خواب پیران ۱۷۱
- ۳-۷- خواب گودرز ۱۷۴
- ۳-۷-۱- تعبیر خواب گودرز بر اساس شاهنامه ۱۷۶
- ۳-۷-۲- تعبیر خواب گودرز بر اساس خوابگزاری های قدیم ۱۷۷
- ۳-۷-۳- تعبیر خواب گودرز بر اساس خوابگزاری های جدید ۱۷۹
- ۳-۷-۴- تحلیل روانکاوانه ی خواب گودرز ۱۸۱
- ۳-۸- خواب جریره ۱۸۴
- ۳-۸-۱- تعبیر خواب جریره بر اساس شاهنامه ۱۸۶
- ۳-۸-۲- تعبیر خواب جریره بر اساس خوابگزاری های قدیم ۱۸۷
- ۳-۸-۳- تعبیر خواب جریره بر اساس خوابگزاری های جدید ۱۹۰
- ۳-۸-۴- تحلیل روانکاوانه ی خواب جریره ۱۹۲
- ۳-۹- خواب طوس ۱۹۵
- ۳-۹-۱- تعبیر خواب طوس بر اساس شاهنامه ۱۹۶
- ۳-۹-۲- تعبیر خواب طوس بر اساس خوابگزاری های قدیم ۱۹۸
- ۳-۹-۳- تعبیر خواب طوس بر اساس خوابگزاری های جدید ۲۰۰
- ۳-۹-۴- تحلیل روانکاوانه ی خواب طوس ۲۰۳
- ۳-۱۰- خواب کیخسرو ۲۰۶

- ۳-۱۰-۱- تعبیر خواب کیخسرو بر اساس شاهنامه ۲۰۹
- ۳-۱۰-۲- تعبیر خواب کیخسرو بر اساس خواب‌گزاری‌های قدیم ۲۰۹
- ۳-۱۰-۳- تعبیر خواب کیخسرو بر اساس خواب‌گزاری‌های جدید ۲۱۰
- ۳-۱۰-۴- تحلیل روانکاوانه ی خواب کیخسرو ۲۱۲
- ۳-۱۱- خواب فردوسی ۲۱۵
- ۳-۱۱-۱- تعبیر خواب فردوسی بر اساس شاهنامه ۲۱۵
- ۳-۱۱-۲- تعبیر خواب فردوسی بر اساس خواب‌گزاری‌های قدیم ۲۱۶
- ۳-۱۱-۳- تعبیر خواب فردوسی بر اساس خواب‌گزاری‌های جدید ۲۱۷
- ۳-۱۱-۴- تحلیل روانکاوانه ی خواب فردوسی ۲۱۸
- ۳-۱۲- خواب کتیون ۲۱۸
- ۳-۱۲-۱- تعبیر خواب کتیون بر اساس شاهنامه ۲۲۰
- ۳-۱۲-۳- تعبیر خواب کتیون بر اساس خواب‌گزاری‌های قدیم ۲۲۱
- ۳-۱۲-۲- تعبیر خواب کتیون بر اساس خواب‌گزاری‌های جدید ۲۲۳
- ۳-۱۲-۴- تحلیل روانکاوانه ی خواب کتیون ۲۲۶
- ۳-۱۳- خواب های کید ۲۲۷
- ۳-۱۳-۱- تعبیر خواب های کید بر اساس شاهنامه ۲۳۱
- ۳-۱۳-۲- تعبیر خواب‌های کید بر اساس خواب‌گزاری‌های قدیم ۲۳۷
- ۳-۱۳-۳- تعبیر خواب‌های کید بر اساس خواب‌گزاری‌های جدید ۲۵۰
- ۳-۱۳-۴- تحلیل روانکاوانه ی خواب های کید ۲۵۹
- ۳-۱۴- خواب بابک اشکانیان ۲۶۱
- ۳-۱۴-۱- تعبیر خواب بابک بر اساس شاهنامه ۲۶۳
- ۳-۱۴-۲- تعبیر خواب بابک بر اساس خواب‌گزاری‌های قدیم ۲۶۴

- ۳-۱۴-۳- تعبیر خواب بابک بر اساس خوابگزاری های جدید..... ۲۶۹
- ۳-۱۴-۴- تحلیل روانکاوانه ی خواب بابک..... ۲۷۱
- ۳-۱۵- خواب کسری انوشیروان..... ۲۷۳
- ۳-۱۵-۱- تعبیر خواب انوشیروان بر اساس شاهنامه..... ۲۷۴
- ۳-۱۵-۲- تعبیر خواب انوشیروان بر اساس خوابگزاری های قدیم..... ۲۷۶
- ۳-۱۵-۳- تعبیر خواب انوشیروان بر اساس خوابگزاری های جدید..... ۲۸۰
- ۳-۱۵-۴- تحلیل روانکاوانه ی خواب انوشیروان..... ۲۸۲
- ۳-۱۶- خواب بهرام چوبینه..... ۲۸۴
- ۳-۱۶-۱- تعبیر خواب بهرام بر اساس شاهنامه..... ۲۸۵
- ۳-۱۶-۲- تعبیر خواب بهرام بر اساس خوابگزاری های قدیم..... ۲۸۹
- ۳-۱۶-۳- تعبیر خواب بهرام بر اساس خوابگزاری های جدید..... ۲۸۹
- ۳-۱۶-۴- تحلیل روانکاوانه ی خواب بهرام..... ۲۸۹
- فصل چهارم: جستارهایی دیگر در رؤیاهای شاهنامه..... ۲۹۱
- ۴-۱- تطابق رؤیاهای شاهنامه با انواع رؤیاها..... ۲۹۲
- ۴-۲- رؤیاهای منسوب و لاحق در شاهنامه..... ۲۹۸
- ۴-۳- نگرش فردوسی به نقش زنان در شکل گیری رؤیاها..... ۳۰۱
- ۴-۴- تأثیر پذیری فردوسی از تعبیر خوابگزاران قبل از خود..... ۳۰۵

مقدمه

زیبایی هر اثر ادبی در این است که آن را می‌توان از زوایای گوناگون ظاهری و محتوایی مورد نقد و بررسی قرار داد. جنبه‌های صوری یک اثر از قبیل سبک، قالب، صور خیال ما را به مباحث زیبایی شناختی آن اثر رهنمون می‌گرداند و جنبه‌های محتوایی، ما را با فکر و اندیشه‌ی غالب بر آن آشنا می‌نماید. تأثیرگذاری و گیرایی و شیوایی یک اثر ارزنده هنگامی بروز و نمود بیش‌تری دارد که بتوانیم هر کدام از این زمینه‌ها را بهتر بشناسیم و پل ارتباطی بین روح و اندیشه‌ی آن را با روح و اندیشه‌ی خودمان مستحکم‌تر سازیم. از شاهنامه سخن گفتن کار آسانی نیست شاید یکی از دلایلی که تحقیق و تفحص بر روی این کتاب ارزشمند را سخت و دشوار می‌کند سهل و ممتنع بودن کلام فردوسی است. در بادی امر این گونه به نظر می‌رسد که کلام فردوسی ساده و هم‌نشین دل‌هاست اما وقتی در معنای کلام تعمق می‌نماییم به اندیشه‌های پر رمز و رازی برمی‌خوریم که گشودن آنها و پی بردن به پیامشان به راحتی حاصل نمی‌شود. هر بیتی از ابیات شاهنامه را که بگشاییم دریچه‌ای از معانی عمیق و ژرف را بر روی خود گشاده می‌بینیم که خود این معانی نیز نیاز تدبیر و ژرف‌نگاوی و تفسیر و تحلیل دارند به این جهت است که از روزگاران بسیار دور تا امروز در جای جای جهان از شرق تا غرب هر جا که ادیب، فرهنگ دوست و به طور کل اندیشمندی هست سخن از شاهنامه و آفریننده‌ی آن یعنی فردوسی نیز هست.

از دیر زمانی مطالعات دقیق بر روی این اثر انجام شده اما با وجود این تحقیق و پژوهش‌های با ارزش هنوز در لابه‌لای هزارتوی شاهنامه

مفاهیمی نهفته است که امیدواریم آیندگان بتوانند آنها را شناخته و پرسش‌های بسیاری از تشنگان چشمه‌ی زلال علم و ادب و هنر را پاسخگو باشند.

یکی از مباحث اساسی و بنیادین شاهنامه که از دیدگاه‌های مختلف بارها مورد بررسی قرار گرفته است اسطوره‌ای و حماسی بودن داستان‌های آن است که پیکره‌ای رمز آلود و نمادین از این اثر جاودان ساخته است. شناخت این رموز و نمادها در حقیقت شناخت بینش‌ها، روش‌ها و ارزش‌های جمعی قوم ایرانی و گاه اقوام دیگر است که به شکل اسطوره در ضمیر ناخشیار جمعی جای گرفته است. با گشودن هر چه بیش‌تر این نمادهای ارزشی و دست یافتن به پیام هر یک می‌توانیم ادعا کنیم که به درک هویت انسان نزدیک شده‌ایم.

فردوسی شاهنامه را نه فقط با مرکب روح خود بلکه با مرکب روح یک کسان‌ی که خود را ایرانی و ایران دوست می‌دانند نوشته است.

روح او که با روح هم‌ه‌ی هم‌وطنانش عجین گشته در سراسر شاهنامه در حرکت است. بنابراین شاهنامه که زاینده‌ی اندیشه‌ی یک چنین روح بلند و بزرگی است به طور قطع از مباحثی چون جامعه‌شناسی، روان‌شناسی، انسان‌شناسی، اخلاق، حکمت و... به دور نمانده است.

«روح یک انسان یا انسان‌های فرهیخته روح زندگی است، این روح با تمام تغییرات لحظه به لحظه‌ی آن در شاهنامه جاری است و این موضوع باعث طبیعی‌تر شدن این اثر گردیده است. این تغییرات در جزئیات شخصیت آدم‌های شاهنامه بروز و ظهور دارد و به همین دلیل است که فردوسی را به عنوان روان‌شناس بزرگی جلوه می‌دهد.»

(به نقل از منبع شماره ۳۵/۲۵)

خاستگاه شاهنامه فرهنگ و روح و اندیشه‌ی حاکم‌بر جامعه ایرانی است. فرهنگ و روح جامعه‌ای که از دوره‌های بسیار دور باستان تا امروز و حتی تا آینده‌ای دور وجود داشته و خواهد داشت. شاهنامه فقط کتاب دیروز نیست، کتاب امروز و فردا نیز هست. هر اثر جاودان و منحصر به فرد فرازمانی و فرامکانی است. شاهنامه متعلق به هر زمان و مکان و انسانی است که از آن بهره برد و روح پنهان آن را در کو در رگ زندگی جاری سازد. یکی از راه‌هایی که ما را با این فرهنگ اصیل بیش‌تر آشنا می‌سازد راه‌یابی به درون شخصیت انسان‌هایی است که سازندگان این فرهنگ هستند. یعنی روان‌کاوی شخصیت. در شاهنامه شناخت شخصیت‌های داستانی بهترین هدایتگر ما به این سمت و سو است. شاید زیباترین قسمت‌های شاهنامه که می‌تواند ما را با ابعاد روحی و روانی شخصیت‌هایی که نقش آفرینان داستان‌های آن هستند آشنا سازد رؤیاهای آن است. رؤیاها دریچه‌ای به ناهشیاری فردی و جمعی است. رؤیاهای هر قوم و ملت بازتابی از ویژگی‌های فکری و فرهنگی آن به شمار می‌رود. به همین دلیل در بسیاری از تمدنهای بزرگ گذشته از جمله بین‌النهرین خواب و رؤیا و تعبیر آن اهمیت فراوان داشته است. بررسی رؤیاهای شاهنامه رویکردی تازه و زیبا است به شناخت روان فردی و جمعی اقوام و مللی که دارای ریشه‌های مشترک فرهنگی و فکری‌اند. به همین دلیل بهترین وسیله‌ای است برای شناخت فرهنگ و اندیشه.

رؤیاهای شاهنامه به این دلیل که برخاسته از داستان‌های اسطوره‌ای، پهلوانی و تاریخی‌اند شاید با بسیاری از خواب‌ها و خواب‌گزاری‌های اقوام باستان، مانند هند یا یونانی که با قوم ایرانی اشتراک فرهنگی دارند مشابهت‌هایی داشته باشد و یا غیر این، رؤیاهایی باشد که فقط از اندیشه

وبینش ایرانی نشأت گرفته باشد، شناخت پیام‌ها و گشودن رموز و رازهای نهفته در رؤیاهای نه تنها گذشته‌های فرهنگی و ناخودآگاهی اقوام ایرانی را بر ما هویدا می‌سازد بلکه ما را با فرهنگ اقوام و ملل مختلف نیز آشنا می‌نماید. گاه خواندن یک رؤیا و تعبیر آن در شاهنامه ما را با خود به عمیق‌ترین مفاهیم انسانیت و شرف می‌کشاند (رؤیای کب خسرو) و گاه با گشودن نمادهای یک خواب در حقیقت با ابعاد شخصیتی فرد یا افرادی آشنا می‌شویم که در زمانی طولانی داستان‌ها تحت تأثیر این ابعاد شخصیتی آنها شکل گرفته است. (رؤیای سیاوش) و زمانی هم پیام‌های حاصل از رؤیاهای شاهنامه و تعبیر آنها خواننده را به زیباترین شکل تا انتهای داستان می‌کشاند و لذتی وصف‌ناشدنی نصیب او می‌نماید. (رؤیای ضحاک) دکتر قدمعلی سرامی در مقدمه‌ی "از رنگ گل تا رنج خار" (مقدمه/ص ۳۰) می‌گوید:

«راستی ملتی که آفریننده‌ی اثری معرفت‌آفرین و جهانی چون شاهنامه در هزاره‌های پیشین بوده است چرا امروز سهمی بسیار ناچیز در تولید دانش در عالم دارد؟! راستی چرا روان‌شناسان ایرانی در تحلیل روان‌شناسی بشر چنان که باید از اساطیر و حماسه‌های ایرانی بهره‌گیری نمی‌کنند؟ مگر زیگموند فروید، بنیان‌گذار روان‌شناسی نو، جز با رجوع به اساطیر و حماسه‌های یونان و روم باستان به ساخت و پرداخت پیکره‌ی این دانش توفیق یافته است؟!»

به هر حال جستجو در نمادهای رؤیاهای شاهنامه و پی‌بردن به مفاهیم بنیادین آنها، مطالعه‌ی مقایسه‌ای نمادشناسی رؤیاهای اسطوره‌های اقوام ایرانی با سایر اقوام و ملل، تأثیر خوابگزاری‌های دوره‌ی باستان و عصر خلفای اسلامی در خوابگزاری‌های شاهنامه، تحقیق در

ریشه‌یابی رؤیاها از جهت ایرانی یا غیر ایرانی بودن آنها، روانکاوی رؤیا و شخصیت‌شناسی از طریق تحلیل رؤیا، همه تلاش‌هایی است که اگر با تعمق و دقت نظر و پژوهشی همه‌جانبه انجام پذیرد می‌تواند راه‌گشای ما در شناخت ژرفای شاهنامه و پی بردن به راز و رمزهای درونی آن باشد.

مریم آذری